Norman Károly

A dolgok, ahogy a nekem vannak

Sic, jegyezné meg egy szerkesztő, ha azt hinné, elütés egy „fölösleges" határozott névelő a címben, de aztán meggyőznék. Az „a nekem" hitem szerint a legtömörebb jelzése a „mindenki mint egó" perszonalitásnak, de nem mondható egyszerűen a „mindenki", ha épp a „minden egó saját maga, a maga egyediségében, életét is és gondolatait is véve" szerepeltetése a cél, nem pedig a tömeget alkotó humán massza differenciálatlan összemosása. De nem írható az „én", mert a helyzetet, hogy mindenki egy „én" (egyén, haha), és az ebből fakadó transzformáció a szemlélődésem tárgya tágabban, még ha vehető is példának erre éppen az én, vagyis én.

Nem szabad asszociáció. Ez nem a „nem szabad az asszociáció" tényállítás, hanem ama nevezetes pszichoanalitikai módszer ironikus kivetkőztetése a felőle alkotott képzetrendszer pongyolájából, „költői szabadság" (nem írói, mert az „írói szabadság" nem kurrens, mint a befogadó közeg fogadatlan prókátorai szerint a befogadást nélkülözhetetlenül segítő, a szerző helyett magyarázkodó, mentegetődző jelzés, noha minden igazi író – legalábbis ettől – szabad, ha már az asszociációiban kétségesen is; de – szóval – írói). Ha vadul szökdelek gondolatok, a dolgok másodlagos jelzőrendszerbeni tükörcserepein, az is a védőbeszéd része volna: hiszen szabad szabadon asszociálni (ahol, amíg, akinek). De a „szabad asszociáció" minden, csak nem szabad, értsük ezt a szabadságot bárhogyan. Mégsem ez az általános (és vitatható) tétel a „nem szabad asszociáció" mondat; hanem az a tényállítás, hogy effélék következnek, ilyenek körében és szellemében szökdelnék.

Spekulatív kedélyeknek írok, kiválasztja őket, hogy e töprengésben idáig eljutottak. Következzék, amin töprengek, a különféle példák közösében, az egyikről a másikra történő szökdelés koreográfiájával téve testesebbé. Ámde, bocsátom előre, eközben nem értékelek. Nem foglalok állást az igazság tekintetében, minthogy helyzetet felmutatni szeretnék, és nem általános érvénnyel, hanem ahogy a nekem vannak (sic!, haha, mégis).

Vegyük az egyszeregyet, expozíció gyanánt. Nem azt szokták mondani, hogy „egyszer egy az egy", hanem ha az egyszeregy a dolog, akkor azt a gyanús tautológián túlmenve a „kétszer kettő négy" formában vágják az ember arcába. Kétszer kettő négy, ki ne tudná. (Aki tudja, de tagadja, „hazug"; aki nem úgy tudja, „hülye".) Hanem fontoljuk meg a következőket.

A tudat hardverében, anyagi alapzatában olyan irdatlan, elektrobiokémiai és biológiai bonyolultság áll, hogy az éppen öntudatra ébredő mesterséges intelligenciák első szuverén indulata lehet azon mulatni, hogy ugyanolyan rangon képzeli el a természetes intelligencia az őket jelentő, szikár algoritmikus metodológiát a programozósdi jelen gyermekkorában, mint saját magát, és ezen rémüldözik. (Lehet ettől még veszélyes? Miért, a gőzös vasaló nem? Hogy kicsúszik az emberi mindentudásból? Ki ama mindentudás szubjektuma? Ismerek zöldségárust, akinek szinte fogalma sincs a tenzorkalkulusról; és efféle a helyzet, amióta emberi világ az emberi világ; a Proxima Centauri népességéről pedig az egész emberiség mit sem tud, és az még csak egyetlen csillag.) Mármost nincsen két egyforma humán entitásbonyodalom. Rohangásznak ionizációs elektromos hullámok az idegpályákon, és mert ezek között véges nyolcmilliárdod sokaságunkban nincsen két egyforma, az a tétel (tudás, emlék, logikai lépés stb.), hogy „kétszer kettő négy", egyszerűsége és látszólagos egyneműsége ellenére legföljebb az objektivált eredményében ejthető egybe. Azért, mert a desztillált egyszeregy mindenkinek egyszeregy, a gondolatok anyagi valóságában, azaz ami az agyban (és egyéb testrészekben szimultán) végbemegy, még csak nem is hasonlít két ember között (a programozott informatikai processzorok között, a mesterséges intelligenciák világában inkább).

Hát még, ha nem a kétszerkettőről van szó, hanem mondjuk a környezetvédelemről, vagy a hitről, reményről, szeretetről.

Vegyük a környezetvédelmet. Ezzel a példával jutok most annak a közelébe, amit igazából mondani szeretnék. Mi a „környezet?" Maga a fogalom a maga lexikális általánosságában és szűkösségében pánhasználatú, kötelező volna egymás megértése végett ugyanúgy érteni, járulékos jelzők és lexikonok terelnek. Esőerdő, miegymás. (Hazai lakosságunk tízezreléke tapintott meg ténylegesen egy darab esőerdőt, node persze Sztálinnal sem találkozott személyesen.) A környezetet védeni kell, elsősorban magunktól, ami azt jelenti, hogy a környezet az, ami „rajtunk" kívül van, lehet épített és természeti satöbbi. Ez „közös" feladatunk (azaz rajtam kívül mindenki másé, de rendben, tegnap én is a szelektívbe dobtam a sajtos műanyagzacskót, erre a hónapra megvagyok). Mi az alfája a környezetvédelemnek? A megismerés, megtudni, mi a környezet.

Most jön az „a nekem". A „környezet" velünk, társadalommal érintkező felülete a teljes humán felületbonyodalom minden egyes pontjából adódik össze. Nem a tankönyvből fogom megtudni, hogy ebből mi háramlik rám, hanem abból, ha elemi mivoltomban körülnézek, felvértezve mindazon optikákkal, amelyek mára kidolgozódtak, és ez történelmi

folyamat, holnap változik a látó- és környezetérintő-határom. Kis életemben is, ma már tudom, melyik a védendő rovar, és van egyáltalában. A kertünkben nincsenek esőerdők, ellenben ha csak idáig nézem, a velem lakozó, közvetlen élettani rokonaim, vagyis az emlősök közül még a következők: a föld alatt a vakond, a levegőben a denevér, a lakásomban a macska, a kutya, az egér, rossz esetben a padláson a nyest, a pele, a pincében a patkány, a fán a mókus; több mint fél tucat, nem gondolnánk. Közelben, de távolabbra! Gyomlálok. Nem olyan, mint a sóska, talán még mérgező is, kitépem. Jajj, ha megmar, így megúgy, el kell taposni. Hogy húszezer forintra védett növény, ötvenezer forintra védett pók? Ki tudta? (Volt, aki!) Itt egy ronda, kövér pajor, rágja a gyökereket, fene gondolná elsőre, hogy a szaporodó díszruhája a védett szarvasbogár, eszmei értéke (amelyhez legyilkolása esetén a büntetést mérnék) tízezer forint. Mit akarok mondani, ha a „környezet" fogalmát, ahogyan „a nekem" van, a mindenki mint az én a sajátját, meg akarja határozni, ahhoz, hogy érdemileg szólhasson hozzá a „környezetvédelem általános ügyéhez", hát épp ez a feladat, a határ magas tudomásul vétele. Lajstromozni, osztályozni, megismerni, viszonyulhasson hozzá a nyolcmillárd én. És ahogyan a kétszerkettő: ezen elemi környezetek között, amelyekhez viszonyulni, például védeni kell, sem lesz kettő egyforma; márpedig az igazi humán környezet a maga teljességében efféle elemekből szerkesztődik össze; és van ugyan közös rész (hasonló, osztályba sorolható, együttesen kifejtendő, közerővel fedezendő stb.), de a dolog lényege a perszonális vetület. Fogd vissza, elvtárs, a kilégzésedet, különben szaporodik a szén-dioxid a légkörben.

Leltározza, ismerje meg mindenki a maga környezetét. Közelebb jut ahhoz, ami a határon belülre esik, az „a nekem" nevű alanyhoz.

Hej, mi az, hogy elvtárs? Irány a lexikon? És ha mindenkinek más, mert már az elveink is sokfélék? Hát rendben, a lexikonnal sokra nem megyek (mentem), tisztán kell látnom, mi nekem az elvtárs, és hogyan is viszonyuljak ahhoz, aki engem leelvtársaz.

„Szeretet", mondják a kegyes hittérítők. Mi az? Egy lexikon nagyjából arra jut, hogy nagyon sokfélét sorolnak ide, nagyon sokféle kontextusban használatos. Node én a bennem lakozó érzésre magára, és nem a nyelvi jelzetére vagy a belőle derivált általánosságra volnék kíváncsi. A „szeretetre, ahogyan nekem", és ha másnál ez más, akkor esetleg gyűjtő megjelölésként a „szeretetre, ahogyan a nekem" van. Ami engem illet, esetleg szavam sincs rá. Ha a fontos jellemzői közül választanék, én például arra jutok, hogy premissza. Nem vezethető le például mérleg-viszonyokból, szeretem, aki viszonozza, hasonlók. Az üzlet tranz-

akciókból áll, feszesebb változataiban egy tranzakció egyenként, önmagán belül elszámolódik, fizetem és viszem, adok és ellentételezik. Már a barátság pillérei közül a „mérleg" más, szóba kerül tán a bizonyított áldozatkészség, fellép a „bizalom", ami az üzleti viszony tágabb lehetősége is, nem kell azonnal elszámolni, ki lesz az egyenlítve. Barátság onnan, ahol a mérleg egészen félretolható: bizonyosságban vagyok afelől, hogy nem sérül a mérleg soha, nem is szempont az „adnom kell, mert kaptam", „megromlott a barátságom, mert ő kihasznált". Nem volt az akkor barátság, hanem csak megelőlegezett elszámolás tág határokkal, különben is csak én hittem úgy.

Vajon levezethető a barátság a megbízható, kiegyensúlyozott mérlegű üzletekből? Mivel minőségileg más, biztosan nem, bár kezdődhet azzal. Bozonyos, hogy a szeretet sem. Mi hát a „szeretet", nekem? Lehet épp barátság alapja is, de nem vezethető le barátságból. Elemi érzelem, ami annyit tesz, hogy nem bontható-analizálható magyarázó szálakra. Nem a szeretetet vezetem le más dolgokból, mint az indokló összetevőiből, hanem a szeretetből vezetek le más dolgokat, például esetleg egy személyes viszonyomat, amely rá épül. De a szeretet premissza, a szerelem másik premissza, előre bocsáttatnak, nem függnek tehát attól, hogy építhetek-e rájuk viszonyt, vagy sem; viszonozzák-e vagy sem. Voltam szerelmes, igen, és még nem volt, nem lehetett szempont, hogy viszonozza-e valaki, vagy sem, sőt tud-e róla egyáltalán. Mindenki tudja, hogy szerelem helyébe nem állítható barátság; a szerelem alapozta viszony megváltozhat, de maga a szerelem nem, az vagy van, vagy nincs. (Elmúlhat? Persze, hiszen keletkezik is; csoda révén a semmiből, és katasztrófa által tűnik oda vissza.)

A szeretet, a szerelem nem magyarázhatók, nem meghatározhatók, mert ez levezethetőséget jelentene (nekem); holott a szeretetem egyedi példányai is, tehát általában is nekem, premissza: belőle vezetek le dolgokat, és nem fordítva. Félre tehát a lexikonok semmitmondása! Akit én szerettem, azt szeretem, amíg bennem él; legföljebb ehhez másféle indulatok is társulnak.

Itt vagyunk tehát (én, és aki még idáig jutott): nyelvtanok, lexikonok, filozófiai általánosítások ugyan a fogalomhasználati kényszer fegyverei; ámde szabad a szellemem, nyílt az a kérdés, hogy egy-egy dolog, legyen akár gondolat, hogyan van épp nekem, mert ez egészen egyedi, és ezt tisztáznom kell állandóan, ami a gondolkodásom egyik módja. Az eljárás hasonló ahhoz, amikor a „környezetemet" akarom megismerni: nem a lexikonokhoz fordulok, hanem szemügyre veszem a maga ténylegességében, az érintkezés felületén. Mi nekem a környezet. Mi nekem a szeretet, mondjon bármit valamely magas tudomány. Mi nekem a „szép". Amikor

gyerek voltam, elgyönyörködtem a világban, amelyre születtem, erre a gyönyörködésre épült az én Paradicsomom. Arisztotelész szerint a szép és a jó összekapcsolódik, a jó a hasznos, Kant joggal kritizálta ezt, mondván, hogy a szép objektivitása nem függhet a hasznosságtól. Azért láttam szépnek a végtelen, kék eget s ami mögötte van, mert kellő mennyiségű észérv szólt volna az ilyen égbolt számomra való hasznossága, azaz a jósága mellett? Ugyan, a zivatarban is gyönyörködtem, bőrig ázván. Egyebek mellett feltétel nélküli elfogadás áll emögött. A „szép" is premissza, forrásfogalom, nehézkes a széptan, amikor harcba száll meghatározásokért. De gustibus non est disputandum.

A szót hallgatják, ki tudja, ki mire gondol – írta fél évszázada egy nekemvaló dalszövegében Bródy János.

Vegyük tehát a dolgokat és fogalmakat, egyenként, ahogyan nekünk vannak, ez itt most pluralis maiestatis, nem akarok én diktálni, akár tanácsolni másnak. Vegyem a dolgokat, ahogyan nekem (ki, mi volnék?) vannak és voltak, mielőtt kicsúsznak a ponttá zsugorodó látóhatáromból.